

Del projecte educatiu a l'aula. 21 idees per a posar-se a treballar

Xavier LLUCH

Jesús SALINES

Professors i membres del MRP Escola d'Estiu del País Valencià
i de l'associació d'ensenyants amb Gitanos

L'article recull una vintena de suggeridores propostes per a convertir la interculturalitat en una realitat quotidiana de les aules. Per això, cal contextualitzar les activitats, decidir els possibles àmbits de treball, aprofitar les potencialitats del PEC, utilitzar l'interculturalisme en allò que té de més transversal, estimular la interacció, detectar els tòpics del currículum ordinari, etc. En definitiva, es tracta de construir una nova cultura escolar a l'entorn de la diversitat cultural.

Sense cap dubte, fins ara s'ha consumit molt més temps i energies elaborant discursos sobre la interculturalitat que intentant posar-la en pràctica. Ningú no discuteix la necessitat de conèixer les diferents perspectives i models educatius per al tractament de la diversitat cultural, però, al mateix temps, és absolutament urgent desenvolupar pràctiques que avalin aquests models i els dotin de certa credibilitat. I posar-se a treballar. Vet aquí 21 idees per a començar. És possible realitzar experiències educatives interculturals. Enfront de l'asimetria que desgraciadament es produeix en les interaccions en la majoria d'àmbits socials, pot dir-se que l'escola constitueix un espai privilegiat per a la interculturalitat. Un lloc on podem exercir cert control sobre com es produeixen les interaccions entre les persones, on podem generar relacions, marcs de participació, intercanvis i pràctiques que puguin desenvolupar-se en condicions de raonable igualtat. És a dir, un lloc on planificar i organitzar relacions d'interculturalitat.

L'educació intercultural no és una tasca afegida

Convé tenir consciència que elaborar projectes de caràcter intercultural no és un treball afegit, una tasca extra, un motiu més de preocupació. Sembla més raonable considerar la reflexió sobre la interculturalitat com la introducció d'un nou vèrtex d'anàlisi en allò que ja fem, sigui aquesta tasca l'elaboració d'un PEC, la programació d'una activitat o el debat en una sessió d'avaluació. Suposa la introducció d'un nou element de reflexió en la mentalitat del professional docent.

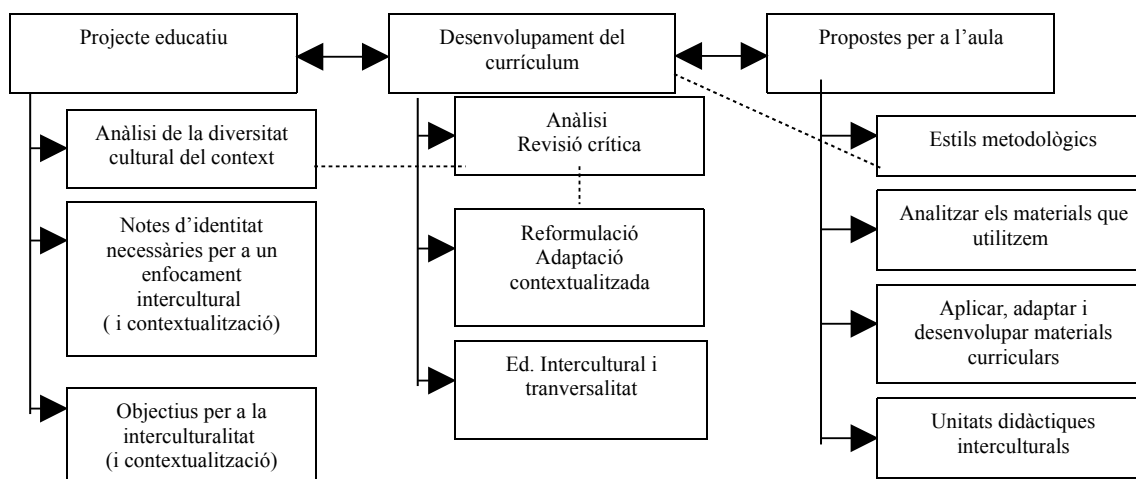
Pensar global, actuar local

Les activitats interculturals poden presentar una enorme varietat de versions i matisos en funció del context peculiar i específic on es desenvolupen. No obstant això, no poden, no deuen eludir la justificació teòrica en què es basen -un projecte social i educatiu intercultural- i la seva contextualització: què és i com canvia la cultura, com es produeixen els intercanvis culturals, què significa el projecte intercultural...

Parcel·lar els possibles àmbits de treball

Molts són els fronts possibles on fer educació intercultural en un centre. A fi de no perdre'ns, oferim una organització de les distintes intervencions en tres àmbits possibles, conscients, tanmateix, de la dificultat i fins i tot de l'artificialitat que suposa classificar-los d'aquesta manera (Quadre 1).

Quadre 1
Tres àmbits de treball

Aprofitar el PEC per a estimular el debat

El PEC ens ajuda a:

- Relacionar les finalitats educatives i el context sociocultural del centre.
- Manifestar les opcions ideològiques de la comunitat educativa (formulades com a valors, notes d'identitat, objectius...).
- Plantejar ambdós debats no sols entre el professorat, sinó també, almenys formalment, davant la comunitat educativa.

Analitzar el context sociocultural del centre

Això definirà l'enfocament de tot desenvolupament posterior. Hem de superar una concepció de diversitat centrada en la detecció de minories culturals visibles (gitanos, immigrants estrangers...) i atendre a altres factors menys visibles però igualment importants (immigrants d'altres comunitats de l'Estat espanyol, context rural o context urbà, llengua, classe social...). Aquesta lectura àmplia de la diversitat ajuda a fer de la interculturalitat una qüestió que és competència de tots els centres. Analitzarem l'abast de la diversitat cultural en dos sentits. D'una banda, interessa amidar quantitativament la importància de cadascun dels factors de diversitat i la dimensió real d'aquests col·lectius. D'altra banda, hem de deturar-nos especialment a considerar la manera com es viu aquesta diversitat en el centre, és a dir, fer una valoració qualitativa de la seva presència. Estudiarem el grau de consciència de les identitats culturals, el seu grau d'expressió i de presència (en quins llocs, de quina manera...) i el seu grau de coneixement i valoració per part de tots (professorat, alumnat, pares i mares...), i identificarem situacions de falta d'atenció, discriminació i conflictes.

Caracteritzar el PEC com a intercultural

Si un centre assumeix com a tret d'identitat la defensa del pluralisme cultural i el compromís d'anar contra la discriminació (cultural, ètnica, racial, sexual...), sembla que en aquests propòsits s'hi hauria de comprometre tota l'estructura escolar a fi de possibilitar-ne l'efectivitat: no n'hi ha prou amb establir un llistat de valors, sinó que cal definir quines en seran les característiques. En aquest sentit, suggerim:

- Valors vinculats al compromís enfront dels diversos tipus d'injustícia i marginació.
- Valors relacionats amb la construcció de la identitat, l'estimació de les expressions culturals, la normalització de les seves manifestacions externes, la potenciació de l'autoestima, etc.
- Valors que ajudin a un procediment democràtic en el tractament del pluralisme cultural: rebuig dels dogmatismes, crítica i autocrítica, participació democràtica, empatia, no adoctrinament, llibertat d'opció, reconceptualització positiva del conflicte i antietnocentrisme, entre altres. És necessari fer un exercici de contextualització, de traducció dels signes d'identitat a la realitat concreta i quotidiana on aquests s'han de desenvolupar, i suggerir algunes activitats que ho facin possibles (Quadre 2).

Quadre 2

Exercici de contextualització	
<p>Notes d'identitat</p> <p>Estimació de les expressions culturals, normalització de les seves manifestacions externes, potenciació de l'autoestima, cura en les pràctiques que entorpeixen aquests desenvolupaments, etc.</p>	<p>Algunes activitats per fer-la possible</p> <ul style="list-style-type: none"> . Estudi de les característiques culturals dels diversos grups. . Activitats i espais on es puguin vivenciar distintes manifestacions culturals. . Diferenciació entre manifestacions dominants i inhibides. . Activitats per a analitzar i valorar col·lectivament aquestes manifestacions: evidenciar la major riquesa de l'heterogeneïtat cultural davant l'homogeneïtat. . Anàlisi de manifestacions culturals mestisses.

Plantejar objectius educatius interculturals en el PEC. Els objectius per a un PEC intercultural no només suposen una meta final. El més important és que ens ajuden a analitzar la coherència entre el que fem i la tendència que apunten aquests objectius. Aquest contrast és, creiem, el realment valuós. Assenyalen aquests objectius a continuació, fent notar que formen part de diversos àmbits (pedagògic, institucional, projecció cap a l'entorn, convivència...) (Lluch i Salinas, 1996):

- Proporcionar un marc de relacions que faciliti una vivenciació i interacció cultural tolerant i enriquidora.
  - Proporcionar a l'alumnat instruments d'anàlisi i crítica de les diferents realitats socioculturals del nostre context, amb la finalitat de combatre els prejudicis i generar actituds positives cap a la diversitat.
  - Desenvolupar un règim educatiu no discriminador compromès en la lluita contra actituds i conductes racistes i xenòfobes.
  - Oferir un model cultural divers, sensible al pluralisme cultural de la nostra societat, crític amb les perspectives monoculturals.
  - Configurar estratègies de construcció de coneixements en interacció cultural.
  - Promoure processos de formació del professorat vinculats a un desenvolupament curricular amb un enfocament intercultural.
  - Establir la flexibilització organitzativa necessària per a respondre a situacions socioculturals diverses.
  - Coordinar l'activitat intercultural del centre amb projectes d'actuació de major globalitat.
- Qualsevol d'aquests objectius suggereix propostes per a començar a treballar. Propostes que caldria concretar en funció del context per evitar el plantejament d'objectius retòrics (Quadre 3).

Quadre 3

Propostes per a treballar amb l'alumnat	
<p>Objectius generals</p> <p>Proporcionar a l'alumnat instruments d'anàlisi, valoració i crítica de les diferents realitats socioculturals del nostre context. Capacitat per a combatre els prejudicis, estereotips i tòpics culturals i per a generar actituds positives cap a la diversitat.</p> <p>Desenvolupar un règim educatiu no discriminador, enfrontat a qualsevol tipus de marginació per raons culturals, i compromès en la lluita contra actituds racistes i xenòfobes.</p>	<p>Algunes activitats</p> <ul style="list-style-type: none"> . Estudiar la diversitat cultural de l'entorn com a característica substancial de la nostra societat. . Conèixer i analitzar críticament trets culturals compartits i propis dels diferents grups. . Detectar i analitzar els estereotips culturals que utilitzem. No limitar-se només als «grups ètnics»: incloure estereotips de català, madrileny, valencià, dona, de poble... . Analitzar els autoestereotips. . Detectar en el centre conflictes de component cultural. Analitzar-ne les causes i estudiar-ne criteris de tractament per resoldre'ls. . Repetir l'activitat respecte a l'entorn: barri, poble, ciutat. . Seguir en els mitjans de comunicació situacions (conflictives o no) d'intercanvi cultural. Analitzar-les. . Seguir en els mitjans de comunicació conductes discriminatòries que prenen la variable cultural com a justificació. Analitzar-les i plantejar respostes possibles. . Participar en activitats públiques de compromís davant conductes racistes, xenòfobes... . Organitzar i participar en processos de formació sobre propostes metodològiques per a atendre la diversitat, materials sobre

<p>Promoure processos de formació del professorat vinculats a un desenvolupament curricular amb un enfocament intercultural.</p>	<p>interculturalitat... . Organitzar processos d'autoafirmació en funció de les peculiaritats culturals del nostre alumnat (per exemple, sobre comunitat gitana). . Contactar amb pares i mares d'aquestes comunitats per a establir sessions conjuntes de formació.</p>
--	--

El currículum intercultural és una mica més complex que un llistat temàtic

La cultura d'un centre, més enllà dels continguts seleccionats, es concreta en el propi procés de conèixer, en les possibilitats que els alumnes tenen de participar-hi, de reconèixer significats, d'identificar-se amb ells i d'establir connexions amb les seves vivències (Gimeno Sacristán, 1993). Per tant, un currículum intercultural hauria de reflexionar sobre la representativitat dels continguts seleccionats; la relació entre els que volem ensenyar i el seu significat en el context sociocultural de l'alumnat; la rellevància dels aprenentatges que proposem; la utilitat de la nostra metodologia per a produir interaccions i intercanviar significats; i la diversificació en l'ús d'estratègies didàctiques i materials curriculars.

Contrastar amb el nostre projecte curricular

Podem trobar clars exemples d'assimilació cultural i naturalització de la cultura dominant; segregació o exclusió de determinats grups d'alumnes (grups paral·lels, itineraris curriculars distints, anticipació de les possibilitats acadèmiques de determinats grups...); i trivialització de la diferenciació cultural, desacreditació, exotisme cultural, essencialisme (Torres, 1993).

Utilitzar la interculturalitat com a eix transversal

Es pot concebre un currículum sense una explicació cultural que el sostingui? Tot aprenentatge recolza en la base cultural i el currículum ha d'ajudar que els alumnes i les alumnes siguin protagonistes de la construcció de la seva cultura, l'analitzin críticament, s'enfrontin a les dinàmiques d'alienació cultural (homogeneïtzació, acceptació acrítica, etc.). Se'ls educa per a una ciutadania en societats amb creixent diversitat axiològica, estètica i cultural.

Així doncs, podríem plantejar la interculturalitat com eix transversal mitjançant:

- La utilització sistemàtica de la cultura experiencial dels alumnes i les alumnes en els aprenentatges.
- L'anàlisi del currículum ordinari per a evidenciar els aspectes culturals que estan implícits en els continguts.
- La comprensió i conceptualització de la realitat social des de diverses perspectives culturals (presents o no en el context).
- La problematització i contextualització dels continguts.
- El qüestionament i anàlisi de les visions estàndard.
- La contrastació dels continguts amb la realitat de l'entorn.
- La diversificació dels materials que els expliquen.

Seguir aquests criteris podria ajudar-nos a això que anomenem "impregnar el currículum" de competència multicultural.

Fixar continguts especialment rellevants i treballar-los sistemàticament

El plantejament de l'educació intercultural requereix actuacions globals que han de concretar-se en continguts que afectin la vida del centre escolar en el seu conjunt. Ara bé, a més d'aquesta intervenció transversal, també podem procurar un treball sistemàtic d'alguns continguts especialment rellevants. Existeixen materials curriculars que poden ajudar a planificar i desenvolupar aquests continguts (Quadre 4).

Quadre 4

Continguts per al interculturalisme		
Conceptuals	Procedimentals	Actitudinals
Analitzar la multiculturalitat del context. Conèixer els trets culturals dels grups humans.	Possibilitar la vivència i l'expressió de la pròpia identitat cultural. Facilitar la interacció, comunicació i l'intercanvi dels referents culturals.	Valorar la diferència cultural per si mateixa. Assumir un compromís davant els desequilibris que es produeixen en base a aquestes diferències (marginació, discriminació, racisme).

Utilitzar principis metodològics interculturals

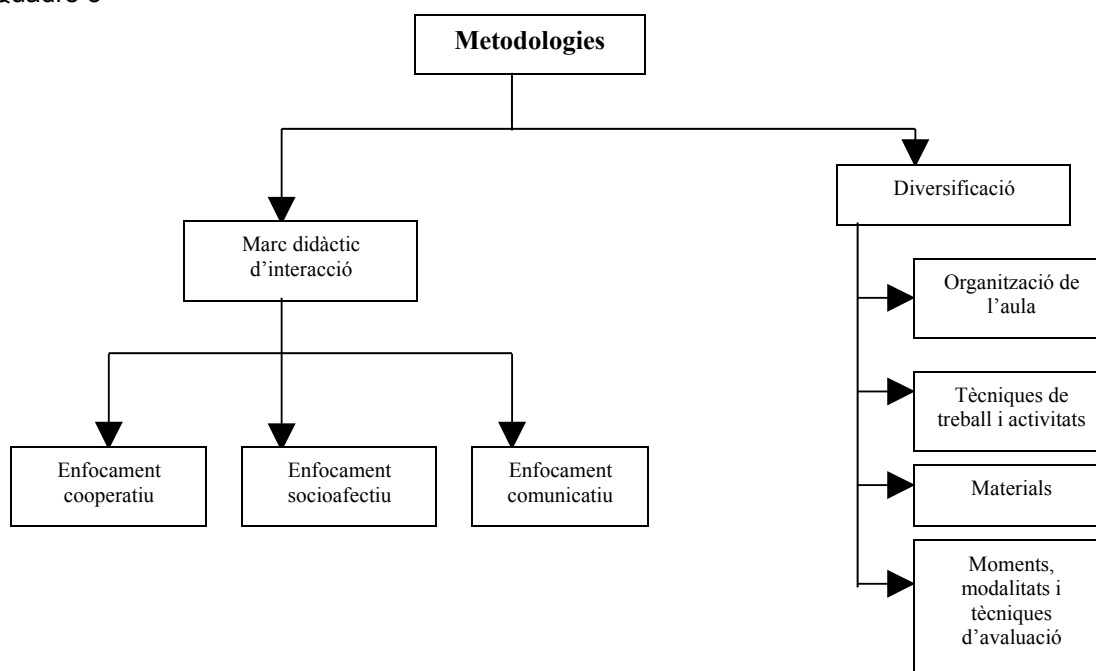
Apuntem dos grans principis que ens ajudaran a orientar la nostra intervenció en l'aula (Pérez Gómez, 1991 i 1995):

- Crear un marc d'aprenentatge que recolzi en els referents culturals que s'aporten. Només així podrem evitar que els alumnes i les alumnes generin una juxtaposició de codis, entre els quals utilitzen en els problemes quotidians i els de l'àmbit escolar.
- Afavorir que aquests referents culturals conflueixin i interactuïn, i cuidar la manera com aquests intercanvis es produeixen: veritable comunicació i interacció, expressió espontània de la pròpia identitat cultural, ponderació dels factors ideològics que influeixen en la nostra percepció de les cultures, etc.

Utilitzar metodologies que connectin amb la diversitat i la interacció de l'alumnat

Sembla plausible pensar que el que s'ha dit fins ara exigeix entendre el procés d'aprenentatge, fonamentalment, com un procés d'interacció (entre l'alumnat i entre aquest i el professor). En aquest sentit, el paper fonamental del professor o de la professora serà, d'una banda, emprar estratègies metodològiques de diversificació que ajudin a vincular i implicar en el procés d'aprenentatge a la diversitat d'alumnat present i, de l'altra, utilitzar metodologies que, a més a més de promoure la interacció, tinguin cura de les condicions en què aquesta es produeix (Quadre 5).

Quadre 5

Utilitzar la diversificació sistemàticament

Precisem diversificar els processos de comunicació entre el professorat i l'alumnat i entre el propi grup mitjançant:

- Utilització de materials i de suports diversos.
- Planificació de diversos itineraris d'activitats d'aprenentatge per a l'adquisició d'un mateix

contingut.

- Programació de continguts diferents per a la consecució d'un mateix objectiu.
- Organització flexible d'aula i dels agrupaments de l'alumnat.
- Ús de tècniques i modalitats de treball diverses: treball pràctic, d'investigació, d'observació, d'exposició, de debat, etc.
- Diversificació dels instruments d'avaluació (avaluació dels coneixements previs, autoavaluació, coavaluació entre alumnes...).

Utilitzar enfocaments metodològics que estimulin la interacció i l'intercanvi

Ens interessa utilitzar metodologies que creïn en l'aula un clima relacional que afavoreixi la confiança mútua, l'acceptació, la seguretat i el respecte. Per a assolir aquest objectiu, creiem necessari l'ús regulador de metodologies:

- *Metodologia d'estil cooperatiu*: afavoreix que els alumnes estableixin mecanismes de col·laboració i ajuda, reforça la cohesió de grup en connectar-ne les tasques individuals d'acord amb un objectiu comú, millora l'autoestima, millora la capacitat de comprensió i respecte cap als que ens envolten, afavoreix l'adquisició de competències socials, desenvolupa la capacitat empàtica, la capacitat de situar-se en la perspectiva de l'altre, proporciona experiències satisfactòries d'interacció en igualtat i estimula el progrés cognitiu, sigui per la via del conflicte sociocognitiu o per mitjà de la cooperació i les accions conjuntes (Díaz Aguado, 1993).
- *Metodologia d'enfocament socioafectiu*: contribueix a l'adquisició de competències socials (ja que la interacció constructiva amb el grup d'iguals afavoreix i incrementa les habilitats socials de nens i nenes), la promoció d'actituds d'acceptació, respecte, suport i col·laboració, el reforç de l'autoestima i la millora general del clima de l'aula.
- *Metodologia d'enfocament comunicatiu*: aquest enfocament, més recent, ajuda a plantejar activitats que relacionen la interacció, el treball cooperatiu i la comunicació (Ladmiral i Lipiansky, 1989).

Analitzar, adaptar i desenvolupar materials ja elaborats

Aconsellem començar amb materials curriculars elaborats expressament per al tractament de la diversitat cultural. Convé fer un primer treball d'aproximació i anàlisi i adaptar les distintes propostes al context on treballem. Podem contactar amb associacions i organitzacions que treballen aquesta qüestió, ja que sovint disposen de materials molt valuosos que han tingut escassa difusió. D'altra banda, aquests materials curriculars poden oferir-nos idees per a elaborar propostes pròpies.

Analitzar els materials curriculars que utilitzem. Evidentment, en els materials curriculars que utilitzem (llibres de text, quaderns d'activitats...) hi ha ja implícita una concepció sobre el tractament que mereix la diversitat cultural. Aquest és un biaix que apareix transversalment, ho vulguem o no. És interessant fer explícit el plantejament que hi ha en el fons d'aquests materials. Suggerim per això una senzilla guia d'anàlisi (Quadre 6, Guia per a analitzar materials curriculars).

Quadre 6

Guia per a analitzar materials curriculars	
En relació amb el format:	
-	Té una presència atractiva i clara?
-	Planteja la utilització de materials diversos (manipulatius, escrits, orals, audiovisuals, etc.)?
-	Tipus de material curricular (obert o tancat): llibre de text, carpeta, conjunt d'unitats didàctiques...
En relació amb els continguts	
-	Hi ha equilibri entre els continguts de caràcter conceptual i els continguts actitudinals i procedimentals?
-	Estan organitzats de manera que es faciliti la connexió entre àrees?
-	Es relacionen amb l'entorn on es desenvolupa l'activitat?
-	Connecten amb interessos de l'alumnat?
-	S'inclou la diversitat cultural com a contingut?
En relació amb la metodologia	

- Fomenta l'ús de diverses fonts d'informació?
- Utilitza (en els textos, les activitats, les fonts...) referències a la realitat immediata de l'alumnat?
- Facilita l'explicitació de les concepcions que tenen els alumnes i les alumnes sobre el tema que es treballa?
- Ajuda a connectar el que l'alumnat sap i els continguts que es van a treballar?
- Dóna protagonisme als alumnes en el procés?
- Planteja l'aplicació dels continguts treballats en situacions vivencials (reals o simulades)?
- Remet a l'ús de recursos de la vida quotidiana?
- Planteja la diversificació d'agrupaments i tècniques de treball?
- Facilita i estimula la interacció i la cooperació entre l'alumnat?

En relació amb el tipus d'activitats plantejades

- Es tracta d'activitats tancades o obertes?
- Es plantegen diversos desenvolupaments per a les activitats?
- Es plantegen activitats que s'hagin de realitzar en distints tipus d'agrupaments?
- Es proposen activitats d'estil cooperatiu?
- Es plantegen activitats tutoritzades pels alumnes i les alumnes?
- Hi ha activitats de treball autònom?
- Hi ha activitats de desenvolupament diferenciades (de reforç d'aprofundiment...)?
- Hi ha activitats de caràcter lúdic?
- Es planteja la utilització de distints espais del centre?
- Es planteja la utilització de recursos de l'entorn?

En relació amb l'avaluació

- Integra activitats d'avaluació al llarg del procés?
- Participen els alumnes en l'establiment dels criteris i instruments d'avaluació?
- Hi ha exercicis d'autoavaluació, coavaluació...?
- Se centren les proves d'avaluació en continguts conceptuals?

Treballar els tòpics del currículum ordinari des d'una perspectiva intercultural

Més que afegir continguts, es tracta de treballar d'altra manera els continguts ordinaris per a posar en relleu en la seva explicació perspectives culturals diferents, evidenciar que els continguts són productes socioculturals i que cal entendre'ls des de diverses explicacions culturals. Proposem el següent esquema de treball:

- Explorar les idees prèvies i interpretacions que configuren els preconceptes del tòpic curricular en cada alumne i alumna.
- Expressar i representar les referències pròpies, posant de manifest els elements que contribueixen a definir qualsevol tòpic.
- Aportar referències socioculturals alienes al context. Ampliar l'explicació del tòpic amb referències noves.
- Contrastar les perspectives que han aparegut per a contrastar vivències. Així es posen de manifest els esquemes conceptuals inicials propis, enriquint i aportant models conceptuals encara no contrastats.
- Aplicar els nous esquemes a diferents situacions acadèmiques i extraescolars: això ajuda a aplicar-los a problemes pràctics.
- Efectuar una reflexió i una anàlisi avaluadora sobre el propi procés d'aprenentatge desenvolupat. Contrastació amb els referents inicials.

Alguns dels últims materials curriculars d'educació intercultural han plantejat el desenvolupament d'unitats didàctiques des d'aquesta perspectiva.

Treballar la literatura infantil i juvenil

Són força nombrosos els títols en literatura infantil i juvenil que poden ajudar-nos a treballar la diversitat cultural en l'aula. Últimament, algunes editorials plantegen en els seus catàlegs apartats específics sobre la diversitat, la convivència i la tolerància, les diferències culturals, etc.

Altres àmbits de treball

Òbviament, el que hem ofert és un llistat molt limitat "d'idees per a començar". La idea número 21 podria consistir a descobrir i ressaltar aquells altres àmbits de treball intercultural que no han estat aquí citats: l'acció tutorial, la relació amb la família, el menjador escolar, les activitats extraescolars, els conflictes quotidians... En últim terme,

tant li fa que siguin 20 o 200. Creiem que allò que és important és que seran idees útils en la mesura que ajudin a plantejar el valor radical d'educació intercultural, és a dir, que la reflexió sobre la diversitat cultural ens ajuda a repensar la cultura escolar, la manera que s'elabora el coneixement en l'escola. Si comencem a caminar en aquesta direcció, potser aquestes idees puguin servir per a començar a "coure l'arròs", sense deixar de parlar.

Referències bibliogràfiques:

- AA.VV. (1993): *Unidades didácticas desde una perspectiva intercultural*, Madrid: MEC.
- DÍAZ AGUADO, M.J. (1993): *Educación i desarrollo de la tolerancia*, Madrid: MEC.
- GIMENO SACRISTÁN, J. (1993): "Currículum i diversitat cultural", *Educació i Societat*, 11
- LADMIRAL, J.R., LIPIANSKY, I. (1989): *La communication interculturelle*, París: Armand Colin.
- LLUCH, X., i SALINES, J. (1996): *La diversidad cultural en la práctica educativa*. Materiales para la formación del profesorado, Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. 60
- PÉREZ GÓMEZ, A. (1991): "Cultura escolar i aprenentatge rellevant", *Educació i Societat*, 8 .
- (1995): "L'escola, cruïlla de cultures", *Investigació en l'escola*, 26 .
- TORRES, J. (1993): "Las culturas negadas i silenciadas en el currículum", *Cuadernos de Pedagogía*, 217.

Per a saber més:

- Col·lectiu Amani (1994): *Educación intercultural. Análisis i resolución de conflictos*, Madrid: Popular.
- Generalitat de Catalunya (1993): *Currículum ESO*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- JORDÁN, J.A. (1996): *Propostes d'Educació Intercultural per a professors*, Barcelona: CEAC.